

3. Педагогика и психология высшей школы / под. ред. С.И. Самыгина. Серия: Учебники, учебные пособия. – Ростов н/Д. : Феникс, 1998. – 544 с.

4. Томкив И.О. Педагогическое обоснование содержания военно-профессиональной подготовки офицеров внутренних войск в высших военных учебных заведениях : дис... канд. пед. наук: 20.02.02 / И.О. Томкив. – Хмельницкий, 1998. – 221 с.

ДЕЛИК І.С.

СТАН ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Проблеми дистанційного навчання є об'єктом вивчення багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців. Наукове забезпечення дистанційного навчання, проблеми та напрями досліджень цієї галузі розглядали В. Биков, Ю. Дорошенко, М. Жалдак та інші. Р. Гуревич, В. Олійник, Ю. Пасічник, О. Собаєва, П. Таланчук, В. Шейко у своїх працях розкрили організаційно-педагогічні основи дистанційної освіти за кордоном та в Україні, підходи до їх реалізації. Психолого-педагогічним аспектам і технологіям створення дистанційних курсів, контролю знань та їх оцінюванню присвячені праці, авторами яких є Г. Балл, О. Григорова, В. Дейнеко, В. Кухаренко, О. Рибалко, Н. Сиротинко, О. Сорока та ін. Перспективи дистанційного навчання у вищих навчальних закладах України та за кордоном досліджували Г. Козлакова, К. Корсак, П. Стефаненко та ін.

Більшість зазначених учених вважає, що світовий процес переходу до постіндустріального, інформаційного суспільства, а також економічні, політичні й соціальні зміни, що відбуваються в Україні, вимагають прискорення реформування системи освіти. Насамперед це стосується задоволення освітніх потреб громадян упродовж усього життя, забезпечення доступу до освітньої і професійної підготовки всіх, хто має необхідні здібності та адекватну підготовку. Найбільш ефективному вирішенню зазначених проблем сприяє дистанційне навчання, яке здійснюється на основі сучасних педагогічних, інформаційних та телекомунікаційних технологій.

Разом з тим на сучасному етапі розвитку дистанційної освіти існують різні проблеми. Одна з них полягає в забезпеченні освітніми послугами людей з особливими потребами. Тому *метою статті* є аналіз стану дистанційного навчання студентів з особливими потребами у вищих навчальних закладах.

Результати аналізу практики впровадження нових технологій навчання та наукових публікацій з цієї проблеми свідчать, що сучасна ситуація на ринку освітніх послуг в Україні характеризується швидкими змінами, пов'язаними з поширенням інформаційних технологій, глобалізацією соціально-економічних процесів, які вимагають від спеціалістів, крім професійних знань і вмінь, гнучкого складу мислення. На сьогодні основним

завданням освіти є якісна підготовка конкурентоспроможних фахівців, що будуть потрібні ринку праці. Виконання цього завдання безпосередньо залежить від постійного підвищення кваліфікації фахівців. Це можливо завдяки широкому впровадженню системи дистанційної освіти, у тому числі й для студентів з особливими потребами.

Результати аналізу нормативно-правових документів з проблеми дослідження свідчать, що на сьогодні в Україні у згаданому контексті прийнято ряд урядових та відомчих рішень, зокрема: Рішення Колегії Міністерства освіти і науки України “Про стан і перспективи розвитку дистанційного навчання в Україні” від 23.06.2005 р.; Наказ Міністерства освіти і науки України “Про затвердження Положення про дистанційне навчання” від 21.01.2004 р. № 40; Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Програми розвитку системи дистанційного навчання на 2004–2006 роки” від 23.09.2003 р. № 1494; Наказ Міністерства освіти і науки України “Про створення Українського центру дистанційної освіти” від 07.07.2000 р. № 293; Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні від 20.12.2000 р.

Огляд ынтернет-ресурсів щодо можливості здобути освіту дистанційно дав змогу зробити висновок, що сьогодні в нашій державі нараховується чимало вищих навчальних закладів, які проводять навчання з елементами дистанційної освіти. Зокрема, це Національна академія державного управління при Президентові України, Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова, Національний технічний університет “ХПІ”, Національний аерокосмічний університет “ХАІ”, Національна академія податкової служби, Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти Академії педагогічних наук України, Хмельницький національний університет та багато інших.

Причина зростання популярності дистанційного навчання та активна державна підтримка цієї форми освіти зрозумілі. Дистанційна освіта дає змогу за короткий термін і при відносно невеликих витратах підготувати професійно кваліфіковані кадри, причому нерідко без відриву від виробництва. Особливо високим ефект дистанційної освіти є під час навчання значної кількості студентів. Водночас експлуатаційно-економічні витрати за умови збільшення кількості користувачів зростають несуттєво.

На підставі емпіричного дослідження нами зроблено висновок про те, що сучасне раціональне впровадження дистанційного навчання неможливе без застосування інформаційно-комп’ютерних технологій. Вони є інструментом, що допомагає розширити права й можливості людей з особливими потребами, а також зробити вирішальний вплив на зміну та покращення освіти.

Проведене дослідження дало змогу констатувати, що на сьогодні в багатьох ВНЗ забезпечення новітньою інформаційно-комп’ютерною технікою звелось до встановлення комп’ютерів, акустичної системи, локальної мережі, підключення до мережі Інтернет. Проте розвиток предметно орієнтованої компетентності викладачів зводиться не лише до отримання знань, запозичення педагогічного досвіду, а й до набуття своїх власних знань.

Саме тому обов'язковою складовою комп'ютерного забезпечення має бути мультимедійна дошка, WEB-камера, швидкісний Інтернет. Щоб викладач міг не лише переглянути записане на цифрові носії заняття, навчальні фільми чи лекції, а й активно брати участь у відеоконференціях, мав можливість записати своє власне заняття чи провести його в режимі он-лайн. Тому до вирішення цих вкрай важливих термінових питань потрібний системний підхід [1; 2].

Дослідження сучасного ринку праці показали, що інваліди – випускники вищих навчальних закладів мають на 80% більше шансів знайти роботу, ніж люди без вищої освіти.

За даними Міністерства освіти і науки України, викладеними в Національній доповіді “Про становище інвалідів в Україні” [3], кількість інвалідів, які навчаються у вищих навчальних закладах I–II рівнів акредитації зменшується, а кількість тих, які навчаються у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації, з року в рік зростає. Так, кількість інвалідів, які навчалися у вищих навчальних закладах I–II рівнів акредитації, у 2007/08 н. р. порівняно із 2003/04 н. р. зменшилася на 12,0% і становила 3947 осіб. За регіонами найбільша питома вага осіб, які навчалися у відповідних навчальних закладах, у загальній кількості студентів-інвалідів у 2007/08 н. р. була в Харківській (14,6%), Донецькій (9,8%), Хмельницькій (8,9%) областях та м. Київ (6,0%). Інша ситуація склалася в АР Крим, Сумській, Тернопільській, Чернівецькій областях та м. Севастополь, де питома вага інвалідів, які навчалися у вищих навчальних закладах I–II рівнів акредитації, у 2007/08 н. р. становила, відповідно, 0,9; 1,3; 1,6; 1,6; 0,3% від загальної кількості студентів-інвалідів.

Кількість інвалідів, які навчалися у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації, збільшилася у 2007/08 н. р. порівняно із 2003/04 н. р. у 2,4 раза і становила 8315 осіб. Найбільша питома вага таких інвалідів була у м. Київ, Харківській, Донецькій та Дніпропетровській областях – 34,7; 8,6; 7,8 та 6,0% відповідно у загальній кількості студентів-інвалідів таких навчальних закладів. Найменше інвалідів навчалось у 2007/08 н. р. у зазначених навчальних закладах Чернівецької, Кіровоградської, Херсонської областей та м. Севастополь – 0,2; 0,5; 0,6 та 0,4%, відповідно. Це свідчить, що далеко не в усіх регіонах приділяють належну увагу питанню здобуття інвалідами вищої освіти.

Серед вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації найбільша питома вага інвалідів (55,2%) була в навчальних закладах Міністерства освіти і науки України та понад чверть (25,7%) у приватних вищих навчальних закладах.

Однак у більшості вітчизняних вищих навчальних закладів не забезпечено навіть мінімальних умов, необхідних для навчання в них осіб з інвалідністю, що значно ускладнює реалізацію такими особами їх невід'ємного права на здобуття освіти. Разом з тим існують вищі навчальні заклади, які досягли суттєвих результатів в організації навчання інвалідів. Провідним серед таких ВНЗ є створений за рішенням Київської міської ра-

ди та за участю Київської міської державної адміністрації Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”, що має 26 регіональних філій та представництв у всіх регіонах країни.

У 2007/08 н. р. у зазначеному університеті здійснювалася підготовка фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста, магістра за 34 спеціальностями, зокрема: “Фізична реабілітація”; “Документознавство та інформаційна діяльність”; “Дизайн; журналістика”; “Переклад; психологія”; “Соціальна робота”; “Фінанси; банківська справа”; “Маркетинг”; “Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності”; “Правознавство”; “Комп’ютерні системи та мережі” тощо.

В університеті передбачено також здійснення підготовки молодших спеціалістів за дистанційною формою навчання за спеціальностями: “Діловодство”, “Фінанси”, “Бухгалтерський облік”, “Правознавство” – та перепідготовку спеціалістів за спеціальностями: “Психологія”, “Фінанси”, “Облік і аудит”, “Правознавство”.

Для підвищення якості фахової підготовки осіб з інвалідністю викладачами університету “Україна” розроблено адаптовані для цієї категорії студентів навчальні програми та вітчизняну модель супроводу таких студентів в інтегрованому освітньому середовищі. Зазначені навчальні програми та модель супроводу навчання студентів з інвалідністю успішно впроваджуються у базовій структурі університету в м. Київ та в усіх його філіях у регіонах.

Університет “Україна” розпочав проведення експерименту щодо організації системи дистанційного навчання, зокрема, для людей з інвалідністю, що базується на впровадженні кейсових технологій. Планується організувати підготовку фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня “молодший спеціаліст” за спеціальностями: “Діловодство”, “Фінанси”, “Бухгалтерський облік”, “Правознавство”. Експериментом планується охопити 16 базових та 309 локальних центрів, розміщених у різних регіонах України.

Разом з тим у сфері професійної та фахової підготовки осіб з особливими потребами залишається ще багато невирішених проблем, а саме:

- залишається вкрай низькою питома вага молоді відповідної категорії, яка має можливість здобути професію;
- навчальні заклади всіх форм і типів не зорієнтовано на вирішення комплексу питань архітектурної, побутової доступності до кабінетів, лабораторій, гуртожитків учнів-інвалідів;
- роботодавці, органи місцевого самоврядування практично повністю ігнорують питання матеріально-технічної підтримки професійно-технічних навчальних закладів, які зорієнтовані на підготовку та працевлаштування осіб з особливими потребами.

Однак, незважаючи на вжиття останніми роками на державному та місцевому рівнях ряду заходів щодо забезпечення доступу до здобуття вищої освіти особами з інвалідністю (законодавче закріплення пільг при вступі до вищих навчальних закладів; створення в окремих вищих навчальних закладах необхідних умов для навчання осіб з інвалідністю; збіль-

шення обсягів підготовки фахівців, які надаватимуть освітні послуги особам з інвалідністю тощо), питома вага студентів-інвалідів серед загальної кількості студентів продовжує залишатися вкрай низькою. Крім того, у гонитві за “університетський добробут” вищі навчальні заклади країни (крім поодиноких випадків) зорієнтовано на комерціалізацію вищої освіти та повне зняття відповідальності за відповідний рівень професійної компетентності випускників. Це “зачиняє двері” до перспективних фахів та кваліфікацій більшості абітурієнтів-інвалідів. Підвищення кількості студентів з інвалідністю у вищих навчальних закладах, розширення доступності для них вищої освіти можливе шляхом: розробки єдиних національних стандартів навчання інвалідів у вищих навчальних закладах; розширення мережі вищих навчальних закладів, у яких були б створені необхідні умови для здобуття особами з інвалідністю вищої освіти; посилення контролю за виконанням законодавства щодо створення безперешкодного середовища у вищих навчальних закладах, гуртожитках; розвиток дистанційної форми навчання; розроблення системи стимулювання вищих навчальних закладів грантами та цільовими програмами фінансування залежно від їх участі у наданні освітніх послуг особам з інвалідністю; включення показників навчання інвалідів до системи рейтингових оцінок вищих навчальних закладів; розроблення програм підвищення кваліфікації викладачів, які надають освітні послуги особам з інвалідністю; створення при вищих навчальних закладах “центрів кар’єри”, “агентств із працевлаштування інвалідів”, діяльність яких було б спрямовано на сприяння працевлаштуванню студентів-інвалідів; поширення в засобах масової інформації позитивних образів інвалідів та позитивного іміджу вищої освіти для цієї категорії громадян.

Констатувальний етап експерименту було здійснено на базі Хмельницької (Інститут соціальних технологій) та Вінницької (Соціально-економічний інститут) філій Відкритого міжнародного університету розвитку людини “Україна”. У ньому взяли участь 135 студентів, з яких 17 – студенти з особливими потребами. Ця група студентів становила експериментальну групу (далі – ЕГ). Контрольну групу (далі – КГ) було створено з 18 студентів цих же навчальних закладів, які навчалися за дистанційною формою навчання. Решта студентів (100 осіб) була залучена нами для різних видів опитування з метою з’ясування проблем і труднощів, які виникають у них або можуть виникнути в умовах дистанційної освіти. Ці студенти мали досвід дистанційного навчання: дистанційно вивчали окремі короткі курси, виконували контрольні роботи, навчальні, дипломні проекти тощо.

Експериментальну роботу за кількісно-якісним складом учасників було організовано відповідно до нормативних вимог, які висуваються до подібних досліджень. Вибіркову сукупність учасників експерименту ми намагалися сформувати на основі якісного аналізу таких основних показників, як вік учасників експерименту, сімейний стан, стать, освіта (середня, незакінчена вища, вища), місце проживання та побутові умови, характер занять до вступу у ВНЗ, місце проживання (регіон України, місто, сільська

місцевість), стан здоров'я. При цьому у зв'язку з обмеженою кількістю студентів ЕГ і можливістю достатнього вибору студентів для КГ, ми свідомо підбрали для КГ таких її учасників, щоб за основними параметрами (крім стану здоров'я) вони максимально наближалися до ЕГ.

Констатувальний етап педагогічного експерименту проведено в реальних умовах навчально-виховного процесу зазначених ВНЗ у вересні – грудні 2008 р. Основною його метою було з'ясування оцінки ефективності дистанційного навчання студентів за заздалегідь визначеними критеріями (інформативність змісту навчання; гнучкість навчання; стан технологічного забезпечення освітніх послуг; адаптивність програми навчання до різних категорій осіб з особливими потребами; доступність навчання; економічність дистанційного навчання відносно традиційного; якість підготовки студентів за програмою навчання). У дослідженні також взяли участь 46 науково-педагогічних працівників, які мали досвід або стосунок до дистанційного навчання. Частина з них, а саме: 12 осіб, були нами залучені як експерти. Це проректори зазначених ВНЗ з навчальної роботи, декани факультетів (у тому числі й дистанційного навчання), а також досвідчені викладачі.

Для проведення констатувального етапу педагогічного експерименту ми використовували також комплекс відповідних методик, зокрема тести, анкети, інтерв'ю, бесіди, аналіз продуктів діяльності курсантів, а також метод групових експертних оцінок. Були отримані такі результати.

Навчання за дистанційною формою в Хмельницькій (Інститут соціальних технологій) та Вінницькій (Соціально-економічний інститут) філіях Відкритого міжнародного університету розвитку людини “Україна” є досить ефективним способом засвоєння знань, який передбачає інтенсивну інтелектуальну роботу студента. Вона в поєднанні з високою мотивацією до навчання приводить до високих результатів. У цілому сутність дистанційного навчання полягає в тому, що студент більшою мірою самостійно (з певною консультаційною підтримкою) досягав конкретних цілей навчально-пізнавальної діяльності протягом навчання. Повнота навчального матеріалу і реалізація зворотного зв'язку дає змогу досягти максимальних результатів. Така система навчання гарантує кожному студенту ефективне засвоєння запропонованого матеріалу і просування на вищий рівень навчання [5].

Навчальний процес побудовано таким чином, що студент має право вибирати місце навчання, планувати час та інтенсивність занять. При цьому зміна місця перебування не шкодить навчальному процесу. Студенти можуть отримувати консультації на будь-якому рівні: передбачена консультаційна підтримка викладачів на місцях (у локальних та базових центрах) і можливість отримувати відповідь на запитання не тільки від місцевих викладачів, а й від професорсько-викладацького складу філій і базової структури Університету “Україна” через центр дистанційного навчання.

У ВНЗ, де проводився констатувальний експеримент, у навчальному процесі застосовуються комп'ютери та інтернет-технології, студенти мають доступ до роботи з автоматизованими системами діловодства, бухгалтерського та управлінського обліку, законодавчими базами. Все це сприяє забезпеченню ефективної організації процесу самонавчання та заощаджує кошти, порівняно з навчанням на денній формі навчання. Для студентів гарантоване право отримати повний пакет навчально-методичного забезпечення, на відміну від заочної форми навчання. І, звичайно, важливим є те, що студенти отримують диплом молодшого спеціаліста державного зразка та мають можливість продовжити навчання за спеціальністю після одержання диплома молодшого спеціаліста для отримання диплома бакалавра, а потім спеціаліста за однією з форм навчання – дистанційною, денною чи заочною. Крім цього, констатувальний етап педагогічного експерименту дав змогу отримати результати оцінювання ефективності дистанційного навчання студентів за визначеними критеріями.

Отримані результати дають змогу стверджувати, що сумарна оцінка рівня ефективності дистанційного навчання за всіма критеріями в експериментальній та контрольній групах відповідає середньому рівню. Разом з тим нашу увагу привернули низька оцінка стану технологічного забезпечення освітніх послуг (1,6) та рівень адаптивності програми навчання до різних категорій осіб з особливими потребами (1,5) в експериментальній групі. Що стосується інформативності змісту навчання та гнучкості навчання, то їх оцінка хоч і відповідає середньому рівню (1,8 та 1,9, відповідно), однак не є високою і свідчить про достатні резерви для вдосконалення за зазначеними напрямками.

Результати констатувального експерименту дали змогу зробити висновок, що дистанційна освіта є однозначно більш економічною порівняно з традиційним навчанням. Експертами підтверджено (2,8 бала за відповідний критерій оцінювання), що це виявляється як у здобутті освіти для студентів, так і для навчального закладу щодо витрат на організацію та підтримку функціонування цього процесу.

Що стосується критерію “доступність навчання”, то як в експериментальній, так і в контрольній групах результати констатувального експерименту також свідчать на користь організації дистанційного навчання з особливими потребами. З огляду на можливість забезпечення доступу всіх учасників навчального процесу до інформаційних освітніх фондів та баз даних, що зберігаються в централізованих інформаційних системах, до віддалених баз даних, а також доступність у засвоєнні змісту дистанційних навчальних курсів, така форма організації навчального процесу є доцільною для студентів з особливими потребами.

Висновки. Таким чином, результати констатувального етапу експерименту дали змогу встановити стан дистанційного навчання у вищих навчальних закладах та перейти до обґрунтування дидактичних умов його організації з метою покращення та більш якісного засвоєння знань студентами з особливими потребами.

Література

1. Комп'ютерні технології та вища освіта людей з особливими потребами. Дистанційне навчання в системі соціально-трудової реабілітації : зб. наук. доп. і статей / уклад. : Л.В. Коваленко. – К. : Вища школа, 2002. – 255 с.
2. Про затвердження Положення про дистанційне навчання [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства освіти і науки України // Комп'ютерна інформаційно-правова система “Ліга” від 21.01.2004 р. № 40. – Режим доступу: www.liga.net.
3. Національна доповідь “Про становище інвалідів в Україні у 2008 році” [Електронний ресурс] // Комп'ютерна інформаційно-правова система “Ліга”. – Режим доступу: www.liga.net.
4. Таланчук П.М. Супровід навчання студентів з особливими потребами в інтегрованому освітньому середовищі : навч.-метод. посіб. / П.М. Таланчук, К.О. Кольченко, Г.Ф. Нікуліна. – К. : Соцінформ, 2004. – 128 с.

ДИБСЬКА Н.С.

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК УПРАВЛІНСЬКОЇ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ КУЛЬТУРИ КЕРІВНИКА ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Управління є тією рушійною силою, яка спрямована на активізацію людини шляхом створення оптимальних умов для прояву та розвитку її творчого потенціалу, тому керівнику закладу освіти слід орієнтуватися в різноманітності сучасних управлінських ідей, вивчати й успішно застосовувати досягнення науки та перспективного педагогічного досвіду, організовувати творчу діяльність педколективу. Професійна управлінська діяльність вимагає від сучасного керівника наявності не тільки загальної, а й загальної управлінської культури та управлінської науково-методичної культури як її складової. Остання набуває сьогодні першочергового значення, оскільки впливає на ефективність і результативність управління школою в цілому, допомагає цілеспрямованому розвитку керівника як управлінця-професіонала. Однак до сьогодні проблема формування та розвитку управлінської науково-методичної культури керівника загальноосвітнього навчального закладу не стала предметом дослідження сучасних учених.

У зв'язку з цим виникла суперечність між об'єктивною необхідністю формування та розвитку управлінської науково-методичної культури керівника школи та відсутністю її змістовних і структурних характеристик, критеріїв її оптимального якісного функціонування.

Метою статті є визначення сутності та змісту поняття “управлінська науково-методична культура керівника ЗНЗ”, рівнів її сформованості, подання критеріїв якості та ефективності управлінської науково-методичної культури, визначення та обґрунтування складової її розвитку – особистісних якостей керівника ЗНЗ.

У науковій літературі знаходимо різні підходи до визначення тих чи інших аспектів культури. Деякі характеризуються пошуком співвідношення між культурою особистості та культурою суспільства (Л. Пономарьов,